

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті обґрунтовано необхідність підготовки майбутніх педагогів до толерантної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу, що зумовлено вимогами сучасності, зокрема проблемами, пов'язаними із полікультурним середовищем. Підкреслено, що підготовка майбутніх педагогів потребує модернізації змісту педагогічної освіти, визначено основні критерії цього процесу. Також розглянуто принципи, які підвищують ефективність досліджуваної моделі підготовки фахівців.

Одним із пріоритетів педагогічної освіти в умовах світових інтеграційних та глобалізаційних процесів набуває толерантна міжкультурна взаємодія. Особливу роль відіграє полікультурне середовище. Полікультурність особистості – це здатність особистості до здійснення інтеркомунікативної комунікації, що сформована на основі власного життєвого досвіду та полікультурного виховання з боку суспільства й характеризується адекватним взаєморозумінням представників різних культур, інтеркультурною компетентністю, толерантністю, емпатією, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування.

Інтеграція України у світове товариство актуалізує питання дотримання прав меншин, поваги дітей та молоді до багатоманітності світу. У 1995 році в Парижі ЮНЕСКО була прийнята Декларація принципу толерантності.

Проблема толерантності знаходиться в центрі уваги філософів, соціологів, педагогів, психологів, політологів (І. Бех, Г. Балл, М. Боришевський, О. Грива, П. Ігнатенко, Т. Мацейків, І. Тараненко, Г. Філіпчук та інші). Мета статті – обґрунтувати необхідність підвищення рівня професійної готовності педагогів відповідно до вимог сучасності та визначення основних методів виховання толерантних учителів.

О. Сухомлинська наголошує на тому, що "на сучасному етапі є необхідним здійснення досліджень і розробка виховних систем, що спираються на співробітництво, участь, діалог і повагу, на колективізм. Адже розвиток громадянського суспільства будується як взаємодія суб'єктів..." [1: 11]. Важливу роль педагогічного діалогу відзначає І. Бех у формуванні такої психологічної властивості, як ставлення, що відображає безпосередню значущість для дитини певної етичної норми [2: 116].

Саме поняття "толерантність" розглядається науковцями з різних позицій: як риса пасивного характеру, як активна позиція, як чинник, що пронизує собою ключові компетенції (В. Величко, О. Грива, Д. Карпович, Г. Солдатова, О. Шарова).

Полікультурне виховання, на думку В. Компанійця, має допомогти молоді краще зрозуміти власну культуру, глибше зрозуміти її місце та роль у розвитку світової культури в цілому. Україна обрала для себе європейський шлях розвитку з його гуманістично-демократичними цінностями. Полікультурне виховання робить акцент на взаємозв'язку культур, передбачає перш за все засвоєння культурно-виховних цінностей, орієнтується на співіснування культур у єдиному соціальному просторі [3: 64].

Одним із ключових принципів полікультурної освіти та виховання є принцип толерантності. Це підкреслюють і зарубіжні американські вчені А. Комбс, К. Роджерс, Ф. Фуллер, які вважають, що навчання студентів має здійснюватися на альтернативній основі, враховуючи індивідуальні особливості кожного. Кожен заслуговує на повагу незалежно від своїх переконань і вірувань. Освітній процес повинен будуватися на основі співробітництва та терпимості. Головна мета мультикультурного підходу – справедливість і рівність для всіх в усьому. Отже, виховання і розвиток особистості в контексті полікультурності спрямоване на розширення світогляду й кругозору у представників різних національних, релігійних та етнічних груп. Повага, розуміння інших народів, культур, цивілізацій, життєвих цінностей, здатність до міжкультурної толерантної взаємодії, готовність брати участь у вирішенні проблем іншого співтовариства або етносу – характерні риси полікультурної парадигми.

У світі існують різноманітні моделі педагогічної освіти [4: 100-101]. Серед них виділяємо моделі соціальної взаємодії, які орієнтовані на покращення взаємодії як між людиною і культурою, так і між людьми. Вони відображають притаманне людській природі прагнення до суспільних стосунків і створення кращого суспільства з метою поглиблення демократичних процесів у країні й залучення студентів – майбутніх педагогів – до більш досконалих форм суспільства та поліпшення міжособистісних стосунків. Слід відзначити, що розроблені інформаційно-процесуальні моделі також стосуються соціальних взаємовідносин. Основним методом цього типу навчання є групова взаємодія, у процесі якої відбувається розвиток студента. Набувають поширення й персонологічні моделі або персонологічний підхід до педагогічної освіти. Представники цього напряму вважають, що освіта повинна відповідати потребам особистості й допомагати розвиватися їй по-своєму. Цей підхід скерований на індивідуальну внутрішню організацію, яка має на меті поліпшити взаємовідносини з оточуючим середовищем та з іншими людьми. У контексті персоналістичної педагогіки (Й. Ковельський, Г. Квятковська, Є. Монье та інші) кожна людина є індивідуальністю й має власну гідність та цінність. Тому сучасні концепції становлення вчителя мають свої особливості, беручи до уваги специфіку полікультурного середовища. Важливо враховувати життєву ситуацію особистості, в якій вона перебуває, її плани, цілі та устремління, ціннісні інтереси та пізнавальні потреби.

Міжетнічне спілкування являє собою цілеспрямований, планомірно організований процес, який передбачає: оволодіння майбутніми педагогами знаннями про народи світу, їх співдружність, основні права і свободи народів; організацію безпосереднього досвіду спілкування з представниками різних етносів, етнічних груп; вироблення вмінь та навичок подолання особистісно-психологічних бар'єрів у міжетнічному спілкуванні, конфліктних ситуаціях; формування високоморальної мотивації, позитивних дій і вчинків під час спілкування з представниками різних етносів, етнічних груп [5: 26].

Толерантна взаємодія з представниками різних етносів, етнічних груп реалізує наступні функції: розвивальну, пізнавальну, регулятивну, соціалізаційну. Основні етапи толерантної взаємодії – усвідомлення значущості й важливості цієї проблеми; спонукання інтересу до культур інших народів та їх представників; конкретизація сприйняття своєрідності

елементів інших культур; засвоєння й прийняття загальнолюдських цінностей, норм, правил людського співжиття і законодавчої бази щодо міжетнічної толерантної взаємодії; формування здібностей щодо налагодження контактів з іншим етнічним середовищем; розвиток умінь та навичок (толерантної взаємодії в умовах поліетнічного середовища засобами мови спілкування, толерантності й поваги до специфічних особливостей конкретного етносу); встановлення контактів з людьми іншої етнічної приналежності; утвердження особистості у плані етнічної самостійності. Особистість розглядається як суб'єкт творчого розширення міжетнічного середовища й утвердження загальнолюдських цінностей [6: 59-60].

О. Грива, враховуючи результати вивчення проблем дітей і молоді в сучасному полікультурному суспільстві України, стверджує, що головними технологіями в полікультурному середовищі повинні стати технології, присвячені вихованню толерантності особистості. Науковцем було розроблено й випробувано технологію підтримки молодих сімей різних національностей, яка реалізувалася на базі мережі Центрів соціальних служб для молоді Автономної республіки Крим [7: 50].

Науковцями (Г. Балл, Н. Кузьміна, Н. Волкова) доведено переваги технології ситуативного навчання, що сприяє виробленню навичок толерантної поведінки студента залежно від ситуації, апробуванню різних механізмів впливу, усвідомленню складності національних процесів та міжетнічних контактів. Визначено, що така технологія забезпечує вияв особистісної позиції студентів у кожній конкретній ситуації, зокрема в умовах полікультурності. Встановлено необхідність аналізу конкретної задачі-ситуації як вирішення ціннісно-змістових проблем, проблемних ситуацій ціннісно-сміслових конфліктів об'єктивної й суб'єктивної реальності, комунікативно-рефлексивних задач-ситуацій та тих, що спрямовують на виховання в майбутніх учителів педагогічного такту, толерантності, регуляцію власного емоційного стану.

Особливо у процесі навчання слід звернути увагу майбутніх учителів на характеристики та специфіку конфліктів у взаємодії. У літературі визначено, що конфлікти між людьми можуть бути результатом: недостатнього спілкування і розуміння; різниці у планах, інтересах і оцінках; протистояння в групових конфліктних ситуаціях; відсутності розуміння потреб і бажань інших людей; проблем, що виникають у процесі спілкування з "важкими" людьми, у тому числі дітьми, підлітками. Толерантна взаємодія передбачає засвоєння студентами стилю співробітництва або інтегративного підходу, в межах якого можливе знаходження такого варіанту рішення проблеми, який повною мірою відповідав би інтересам обох сторін. Важливо також засвоїти й відповідні стратегії поведінки учасників конфлікту, які б допомогли не тільки вирішити проблему, але й покращити міжособистісні стосунки.

Для підготовки майбутніх педагогів до міжкультурної толерантної взаємодії слід урахувати так звані культурні асимілятори. Цей метод має на меті навчити студентів дивитись на ситуацію з точки зору членів чужої групи, розуміти їх бачення світу (Т. Альберт, Г. Тріандіас, Т. Устименко). Згідно з цією методикою важливо надати студентам якомога більше інформації про відмінності між культурами певних країн. "Культурні асимілятори" складаються із описів значної кількості ситуацій, у яких взаємодіють персонажі двох культур, і чотирьох інтерпретацій поведінки персонажів кожної ситуації. При цьому ситуації підбираються таким чином, щоб показати суттєві, ключові відмінності між культурами. Крім того, ситуації мають описувати випадки, що часто зустрічаються у міжособистісній взаємодії або такі, що найчастіше неправильно інтерпретуються й такі, які дозволяють отримати важливі знання про чужу культуру. Під час підбору ситуацій також ураховуються взаємні стереотипи, відмінності в рольових очікуваннях, звичаях, особливостях невербальної поведінки; орієнтування культури на колективізм чи індивідуалізм. Важливо брати до уваги особливості виховання та навчання дітей, ідеали суспільства, в якому живуть діти, особливості спілкування та взаємовідносин дорослих, батьків і дітей. Приклади потенційно конфліктних ситуацій можуть бути взяті з етнографічної, історичної, педагогічної літератури, періодичних видань, практичних спостережень.

Науковці доводять, що багаторічне використання "культурних асиміляторів" є ефективним засобом формування позитивних взаємин, зменшення застосування негативних стереотипів, збагачення інформації про відмінності між культурами, покращення міжособистісних контактів в іншому культурному оточенні.

Велике значення має науково-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії, а саме комунікативно спрямоване активне навчання, особистісно орієнтоване навчання, врахування особистісного комунікативного досвіду студента, організація самостійної пізнавальної діяльності, розробка навчальних програм, навчальних посібників, методичних інструктивних матеріалів.

Учені виділяють такі психолого-педагогічні умови ефективності підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії: високий рівень компетентності викладачів ВНЗ у досліджуваній сфері; стимулювання студентів до міжкультурної взаємодії; створення можливостей для самореалізації студентів у різноманітних комунікаціях; включення досвіду ціннісно-змістового аналізу проблем комунікації; забезпечення комунікативної спрямованості у викладанні навчальних дисциплін; укомплектування науково-методичною літературою; дотримання гуманістичних взаємовідносин у системі "викладач-студент"; створення сприятливої психологічної атмосфери [8].

О. Сухомлинська, враховуючи, що наукове знання й методи пізнання виступають найвищою культурною, духовною цінністю, найважливішою й самодостатньою умовою орієнтації дитини в навколишньому середовищі, рекомендувала, обираючи національно спрямований зміст освіти, враховувати його спрямованість на глобальні перспективи, толерантність до інших поглядів, розуміння світу як єдності різноманітностей.

Ефективність моделі підготовки майбутніх учителів до толерантної взаємодії зумовлюється такими принципами, як: врахування багатогранності шляхів оволодіння професією учителя; індивідуалізація особистості та розвитку педагогічної майстерності шляхом забезпечення гнучкості змісту, методів і засобів навчання; наступність у навчанні; саморегуляція і самооцінка навчального процесу; спрямованість навчання не лише на професіоналізацію, але й на розвиток особистості, індивідуальних інтересів та готовності до полікультурної роботи. Особистість учителя має бути представлена як виразник загальнолюдських цінностей. Саме у професіоналізмі вчителя найповніше проявляється готовність до співпраці з учнем, оточенням, батьками. Учитель у "школі майбутнього" має бути взірцем для наслідування учнями, їхнім радником у різних пізнавальних та громадських починаннях. Його професійна діяльність має поєднувати традиційні й інноваційні засади розвитку педагогічної освіти (Я. Кульський, Я. Морітз, Т. Томашевський).

Підготовка майбутніх педагогів до толерантної взаємодії потребує модернізації змісту педагогічної освіти за такими критеріями: прогностичність – виокремлення оперативних, тактичних та стратегічних цілей, що мають передбачати зміни в суспільстві і, відповідно, в системі полікультурної педагогічної освіти; збагачення та розвиток міжкультурних традицій і

збереження гуманістичних цінностей світової та національної культури; взаємозв'язки між процесами навчання, освіти і науково-дослідної роботи, враховуючи особливості полікультурного середовища; розвиток різних видів толерантної взаємодії суб'єктів освітнього простору; зовнішня цілісність, тобто підтримка і розширення зв'язків між всіма ланками системи освіти.

Отже, концепція професійної підготовки вчителя до толерантної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу передбачає розробку нових вимог до різних груп учителів для здійснення культуротворчої праці, враховуючи зміни суспільства, налагодження співпраці з майбутніми учнями. Педагоги нової генерації повинні засвоїти й орієнтуватися на сучасні педагогічні ролі: компетентний учитель, педагог-майстер, турботливий учитель, толерантний учитель; учитель, який спроможний розв'язувати проблеми полікультурного середовища і навчитися приймати виважені рішення; культурно-сензитивний учитель. Таким чином, у зв'язку з поширенням процесів національного самовизначення та національного відродження майбутні педагоги мають оволодівати методами підвищення рівня толерантної комунікації між представниками різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний прогрес: особливості сучасних трансформацій: Зб. наук. пр.: Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. 35. – С. 9-13.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
3. Компанієць В.О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 62-67.
4. Кошманова Т.С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960-1998рр.). – Львів: Світ, 1999. – 488 с.
5. Гасанов З.Т. Воспитание культуры межнационального общения: методология, теория, практика. – Махачкала, 1998. – 338 с.
6. Присакар В.В. Пріоритетні напрямки виховання у школярів культури міжетнічного спілкування // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 53-61.
7. Грива О.А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному середовищі // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 46-52.
8. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації: Навч. посіб. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. – 92 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.09.2007 р.

Дубасенюк А.А. Подготовка будущих учителей к толерантному взаимодействию в условиях поликультурной среды.

В статье обоснована необходимость подготовки будущих педагогов к толерантному взаимодействию с субъектами образовательного процесса, которая обусловлена требованиями современности, в частности проблемами, связанными с поликультурной средой. Отмечено, что подготовка будущих учителей требует модернизации содержания педагогического образования, определены основные критерии этого процесса. Также рассмотрены принципы, которые повышают эффективность исследуемой модели подготовки специалистов.

Dubasenyuk A.A. The Future Teachers' Preparation to the Tolerant Interaction in the Conditions of Multicultural Surroundings.

The article substantiates the necessity of future teachers' preparation to the tolerant interaction with the subjects of the educational process which is conditioned by the contemporary demands, that is the problems connected with the multicultural surroundings. It is mentioned that the future teachers' preparation demands the modernization of pedagogical education contents and the main criteria of this process are defined. Also the principles that increase the effectiveness of the investigated specialists' preparation model are considered.